Dr. Aleksandar RATKOVIĆ

GRAD VIDOŠKI

Prilog istraživanju i obnovi

"Stolac, varoš pod planinom Hrgud kod rijeke Bregave, na vrlo lijepom mjestu; stanovnici su Turci i ristjani, koji odavde 1/2 sata imaju lijepu crkvu, zadužbina Miloradovića; grad ili tvrdja stolačka proslavila se je godine 1831, kada se je u nju zatvorio Ali-aga, tadašnji muselim stolački, a sadašnji paša, i odbranio od sile bosanske, koji su ga htjeli prisiliti da š njima pristane proti caru, al' ga uzeti ne mogaše. Godine 1840 udari grom u barutanu, te ga sasvim razruši; al' godine 1844-46, sadašnji paša ga još bolje sazida i utvrdi."[1/]

Ovako je prije više od jednog i po stoljeća, Ivan Frano Jukić opisivao Stolac i grad Vidoški iznad njega. Zapažanja su tačna i odgovaraju istorijskim previranjima. Grad je popravljen u nemirnim vremenima da bi proširen i obnovljen obuhvatio najprostraniji odbrambeni sistem donje Hercegovine. Povodeći se za narodnim predanjem, Giljferding za Vidoški kaže da je glavno utvrđenje u Hercegovini.[2/]

1/ I.F.Jukić, *Putovanje po Bosni godine 1843*, kolo 3, Zagreb, 1847, 48, 69,; *O tvrđavi i Stocu up.*: I.Rizvanbegović, The results of Fromer Archaeological Researches at the Medieval Fortress, *Vidoška tvrđava at Stolac*, Balcanoslavica 8, Prilep. 1979, 77-93,; D.Sergejevski, *Municipium Diluntum*, GZM, XLVII, 1935, 17-18,; Đ.Basler, *Arhitektura kasnoantičkog doba u BiH*, Sarajevo, 1972,; M.Dinić, *Srpske zemlje u srednjem vijeku*, Beograd, 1978, 205-207,; L.Thalloczy, *Studien zur gescichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, München-Leipzig, 1914, 398-399,; Johan von Asboth, *Bosnien und Herzegovina*, Wien, 1888, 261,; D.Kovačević-Kojić, *Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države*, Sarajevo, 1978, 17,117,118,120,326,; B.Hrabak, *Izvoz žitarica iz BiH u Primorje od kraja XIII do početka XVII vijeka*, Godišnjak Društva istoričara BiH, Sarajevo, 1964,126,127,130,197,200,; H.Kreševljaković, *Stari hercegovački gradovi*, Naše starine II, Sarajevo, 1954, 14-15. Tu je navedena i ostala literatura i izvori.

2/ A.Giljferding, *Putovanje po Hercegovini, Bosni i staroj Srbiji*, Sarajevo,1972, 47.

Ime Vidoši, Vidoški ili samo Vidoška potiče iz ilirsko-romanske epohe i stare slovenske mitologije, o čemu svjedoči dokument od 10. 9. 1517. g., kada Mustafa-baša sa svojom pratnjom prelazi novoizgrađeni most iznad rijeke Vidoštice.[3/] I u putopisu Kornelija Duplicija Šepera iz 1533 g., rijeka Bregava je zabilježena kao Vidova rijeka.[4/] Stariji naziv za Stolačko polje je "Vuidonopoglyo", do koga je vodio put iz Dubrovnika za Bosnu. U latinskom prevodu, Vidovo polje je "Planum Sancti Viti" iz 1417 g. po njegovom stanovniku Miliću Bogetiću Križanoviću.[5/]

Ima pomena da su "homines exercitus Gregorii Nicolich in villaa de Stolac de Vidoe polie", u ljeto 1420 g. opljačkali neke ljude. Iz tužbe se ne vidi da li je Vidovo polje pripadalo Nikolićima ili su njihovi vojnici pljačkali na susjednoj teritoriji.[6/] Kao naselje Stolac je postojao 1436 g., kada se izričito navodi njegov žitelj Vochmir Goiacovich.[7/] Još u XII vijeku Stolac je ulazio u sastav župe Dubrava.[8/] To je nizak plato između Bišća, Neretve, Gabele i Vidova polja.[9/] Na jugu je graničio sa župom Žabom, a između Krupe i Bregave, sa župom Lukom. Na zapadu, međa prati Neretvu do zaravni Bivoljeg Brda, a na sjeveru doseže do Bišća.[10/]

Drugo pominjanje Dubrave od 13. X 1285. g. raspravlja o ostavštini Dobrovoja, sina Preje iz Brede "in juppa Dubrave".[11/] Na više mjesta je navedena 1325. godina, a potom 1406, 1408, 1409. i 1412. g..[12/]

Krajem XIV vijeka, Sankovići su pored Dabra, Popova, Slanskog primorja i Zažablja, gospodarili i Dubravom.[13/] Središte župe bilo je u Opličićima.[14/] U vrijeme Sandaljevog posjedovanja Dubrave završena je do 1410. g. oblasna podjela u Humu.[15/] Sa popisom stanovništva iz 1468-1469. g. župa je teritorija

---

3/ K.Jireček, *Trgovački putevi i rudnici Srbije i Bosne u srednjem vijeku*, Sarajevo, 1951,86 i napomena 298.
4/ M.Dinić, *Srpske zemlje u srednjem veku*, Beograd, 1978, 206.
5/ M.Dinić, n.d., Beograd, 1978, 205.
6/ M.Dinić, *Humsko-trebinjska vlastela*, Beograd, 1967, 14.
7/ M.Dinić, n.d., Beograd, 1978, 206.
8/ F.Šišić, *Ljetopis popa Dukljanina*, Beograd, 1928, 327, Prevod, *Stara srpska književnost I*, Beograd, 1988.
9/ J.Dedijer, *Hercegovina*, Sarajevo, 1991, 250.
10/ M.Blagojević, *Pregled istorijske geografije srednjovjekovne Srbije Zbornik IMS 20*, Beograd, 1983, 45-126.
11/ J.Lučić, *Spisi dubrovačke kancelarije*, III, 108, br. 345.
12/ S.Mišić, *Humska zemlja*, Beograd, 1996, 34.
13/ M.Dinić, *Odluke Veća Dubrovačke republike II*, Beograd, 1964, 536.
14/ M.Vego, *Zbornik srednjovjekovnih natpisa BiH*, I, 57, br. 36, Š.Bešlagić, *Stećci u Opličićima*, Naše starine VII, Sarajevo, 1960, 145.
15/ S.Ćirković, IČ, 21, Beograd, 1974, 5-18.

sa mnogo napuštenih sela.[16/]

Od 1475-1477. g. Dubrava je u sastavu Blagajske nahije na teritoriji od Žitomislića do Ljubinja i od Gnojnica do Hrasnog.[17/] U istom periodu najveća vlaška skupina, Burmazi, naseljava predjele oko Stoca.[18/] U okolini naselja odvijala se sadnja najrazvijenijih kultura, vinograda, pšenice jarice i gajenje lana.[19/]

Vidoši, Vidoški ili samo Vidoška prvi put se pominje kao "Vidosich, Vuidonopoglyo, castello con lo contato", 19. 2. 1444. g. u povelji aragonsko-napuljskog kralja Alfonsa V kojim se potvrđuju posjedi Stefana Vukčića Kosače. Drugi put, od "rimskog kralja" Fridriha, 20. 1. 1448. g. kao "castrum Widossky", a treći, 1. VI 1454 g. ponovo od kralja Alfonsa V, kao "civitate Vidouschi cum castris et pertinentiis suis".[20/]

Uzvišenje sa tvrđavom pod nazivom "Šetnica" spušta se do centra sadašnjeg grada. Sa brda se proteže vidokrug na plodno Vidovo polje i Bregavu/Bigavu, Brzavu/ okružene brdima Hrgudom, Komanjem, Ošanićima i Bašnikom. Vidoški pokriva šestougaonu površinu od 20503 m^2.

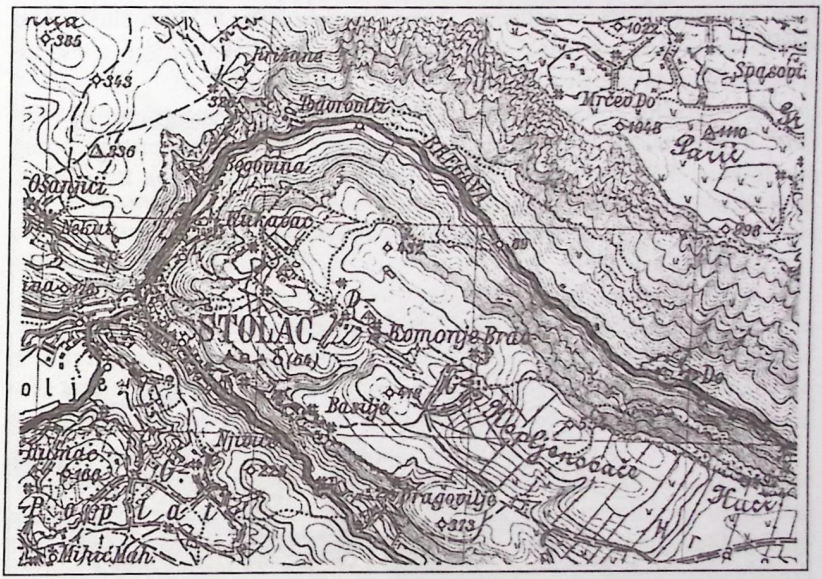

16/ V.Atanasovski, *Pad Hercegovine*, Beograd, 1979, 116.

17/ A.Aličić, *Poimenični popis sandžaka i vilajeta Hercegovina*, Sarajevo, 1985, 131.

18/ Đ.Petrović, *Mataruge u kasnom srednjem vijeku*, Glasnik Cetinjskog muzeja, 10, 1977, 108.

19/ D.Kovačević-Kojić, *Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države*, Sarajevo, 1978, 96.

20/ L.Thalloczy, *Studien zur Geschichte Bosnies und Serbiens im Mittel alter*, Munchen-Leipzig, 1914, 359,378,394.

Snabdijevanje vodom odvijalo se pomoću deset vodoopskrbnih uređaja. Osim cisterni, u gradu su ustanovljeni ostaci brojnih rezidencijalnih, vojnih, vjerskih, ekonomskih i drugih objekata.

Među Kosačinim gradovima, Vidoški zauzima vidno mjesto. Ne toliko zbog intenzivnog proučavanja, koliko zbog njegove izuzetnosti u razvojnim smijernicama hercegovačkih fortifikacija od srednjeg vijeka do kraja osmanske uprave.

Unutrašnji kompleks Vidoškog štiti nepravilno obziđe zatvarajući prostor od 2,5 ha, a na rastojanju od oko 20-30 m rasprostranjene su masivne kule. Veći razmaci su izrazitiji u centralnom dijelu tvrđave, što je proizašlo iz reljefnih odlika i sprečavanja mogućih prilaza u slučaju neprijateljskog napada.

Za razliku od istočne strane, zapadna polovina grada je sastavni dio isturenog suženog prostora koji završava detaširanom kulom. Sve ostale, takođe četverougaone kule, po položaju su bočne, izuzimajući dvije kapijske u krajnjem zapadnom dijelu bedema.

Teret odbrane su u svemu podnosile kule, njih šesnaest, od kojih su samo dvije očuvane u slabim ostacima. U prošlosti je jedna od njih služila kao glavna kula /donžon/, dok se druga može smatrati isturenom u okviru prvobitnog tvrđavskog rješenja.

Sa unutrašnje strane, otvoreno je šest kula: dvije bočne uz zapadne kapikule, dvije isturene, flankirane u sjevernom i južnom bedemu izvornog postrojenja. Kule povezuje bedem širok 1,10 m i završava kruništem-grudobranom na samom vrhu.

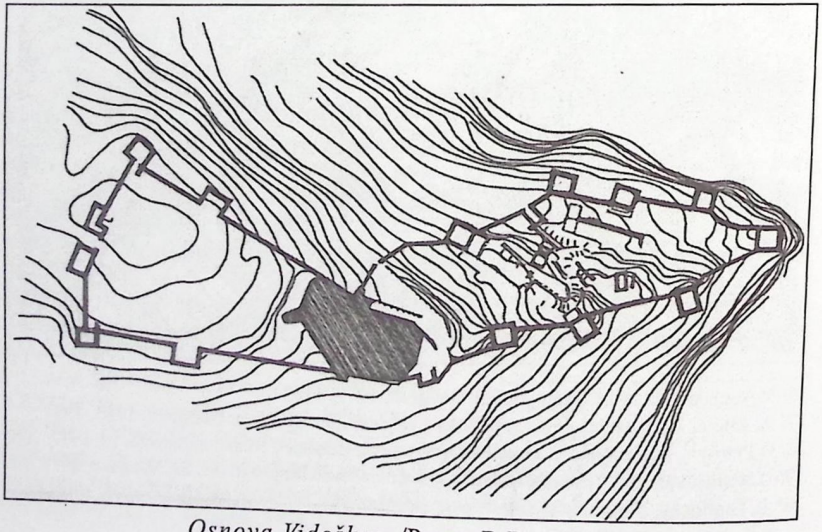

Osnova Vidoškog /Prema Đ.Basleru/

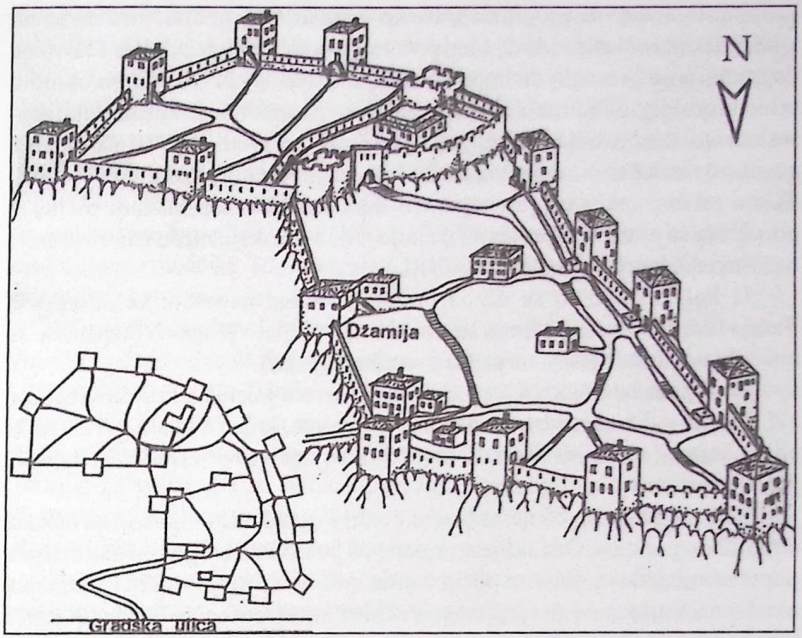

Vidoški /Stolac/ /prema H.Džankiću/

Povezanost bedema sa kulama ostvarena je preko posebnih prolaza, poterni. Stražarskoj stazi se prilazi sa nivoa drugog sprata što je omogućivalo neprekidnost kretanja posade.

Od cjelokupnog rješenja, svojevremeno je bila izuzeta samo kula posljednje odbrane iako njeni tragovi još uvijek nisu utvrđeni. Nije poznato ni to da li se oko grada nalazila tajna staza. Isto tako, nemamo uvid u postojanje rova koji bi dosljedno pratio bedemski pojas. I sa tim nedostatkom, nećemo pogriješiti ako odbrambeni sistem Vidoškog svrstamo među obrasce od uticaja na primjenu rješenja među tvrđavama manjih dimenzija.

Današnje stanje zidova upozorava da je stepen očuvanosti iz osmanske epohe znatno viši od srednjovjekovnog. Sagledavanje prvobitnog izgleda ne dozvoljava neprimjerena arheološka istraženost. Primijenjena zamisao modelovanja zbog toga ne dopušta detaljnije razmatranje konstruktivnih odlika.

U detaljniji opis Vidoškog polja nije se upuštao ni putopisac XIX vijeka, Aleksandar Giljferding, ruski konzul u Mostaru. Nasuprot njemu, Izet Rizvanbegović je dao najpodrobnije podatke o gradu, uočavajući vidljive stepene razvoja i dogradnje, iako sa nedostatkom vremenskog određenja.

Uzimajući u obzir da programom istraživanja u 1977. godini, nisu izvođeni sistematski arheološki radovi, osim početnog sondiranja, pouzdanije datovanje dogradnji nije ni moglo da bude obuhvaćeno. Nema podataka o prvobitnim arhitektonskim oblicima koji bi ukazali na neophodnost konzervatorsko-restauratorskih zahvata. Arheološkom radilištu prethodilo je uklanjanje vegetacije na kulama i zidovima, kako bi se uočile konture i struktura bedema. Takav pristup ostvaren je na gotovo beznačajnom bedemskom platnu u poređenju sa prostornim svojstvima koje grad svrstavaju među najprostranije u postsrednjovjekovnom periodu BiH.

U kule se ulazilo sa nivoa prizemlja ispod nadvratnika obrađenih blokovima krečnjaka od koga su urađeni dovratnici i pragovi. Stepenište se nalazilo u unutrašnjosti i na prilazu stražarskoj stazi.

Pristup stražarskoj šetnici omogućavala je drvena galerija oslonjena na bedem.

Prema sačuvanom crtežu nepoznatog autora, kule su imale 3-4 etaže. U unutrašnjosti, stambeni i vjerski objekti raspolagali su prizemljem i najviše, jednim spratom.

Duž zidova primjećuju se brojni otvori i ostaci odžaklija koji su nekada dopirali do podnica. Odžaklije su zidane od poluobrađenog kamena i maltera poput samih zidova. U ovim posljednjim, vidljiva su brojna, uska i vertikalna okna za ventilaciju i osvjetljenje. Podnice su izvedene od kamenih ploča utopljenih u krečni malter.

Pri istraživanju ni na jednoj od kula nije ustanovljeno šta se nalazilo ispod nivoa prizemlja. Što se tiče spratova, na njima su zapažena topovska okna i uske mazgale.

U kasnijim etapama razvoja kule su završavale četverovodnim krovovima, a krovne konstrukcije su bile pokrivene daskom ili olovnim limom. Vertikalno podijeljene, međuspratne konstrukcije su građene od jakih hrastovih greda sa stropom od lošijeg materijala. Stepenište je bilo drveno, jednokrako.

Tehnika građenja u cjelini zastupa poluobrađeni kamen i krečni malter kao najčešći materijal, a potom klesane blokove krečnjaka. U unutrašnjosti i spolja zidovi su bili dersovani.

Navedene činjenice i pretpostavke proistekle iz ranijih ispitivanja neminovno vode ka ispravkama i provjeravanju usklađenom sa novijim pronalascima.

U okvirima takvog razmatranja, raspoloživa svjedočanstva prošlih i sadašnjih istraživača podliježu kritičkom redefinisanju putem novih dokaza ili negiranjem onih iz prošlosti.

Posljednje, i zasad jedino istraživanje Vidoškog, i završetak arheoloških radova uz četiri kule u sjevernom sektoru i na jugozapadnoj kosini, povod su za preispitivanje i dopunu tadašnjih zaključaka.

Samo u jednom dijelu sjeverozapadnog austrougarskog kompleksa, uža lokacija srednjovjekovnog grada nije mogla da bude posvjedočena. Saznanja o tom segmentu nisu potkrijepljena arheološkim provjeravanjem, a još manje analizom izvornih zidova. Preuzeti radovi tokom 1977. g., ograničeni stjenovitim terenom, vegetacijom, šutom i pogotovo debelim slojevima nasipa, uticali su na postizanje željene dubine. Tako su pored jako oksidiranih predmeta nepoznatog porijekla otkrivene željezne topovske kule i keramičke lule iz osmanske faze izgradnje. Na dubini od 70-80 cm ukazali su se ostaci grubo kaldrmisanog pločnika, 10,00 cm nižeg od ulaznih pragova, a mogli su poticati najranije iz kasnosrednjovjekovne faze.

Štura istoriografija, i još manji arheološki rezultati, na sreću nisu osporili Vidoškom da je od male župske tvrđave prerastao u znatno srednjovjekovno i osmansko utvrđenje. Tim prije što se do završetka arheoloških radova smatralo da je grad, većim dijelom, ostvarenje srednjovjekovne epohe. Na planu nepoznatog autora jasno se uočavaju nesrednjovjekovne komunikacije Gornjeg i Donjeg grada. Njihov položaj doslovno odslikava stanje koje odgovara osmanskom vremenu nastanka. Srednjovjekovne staze nisu uočene, iako nema sumnje da je izvjestan kontinuitet nesporan.

Baslerov plan, međutim, ne uzima u obzir samo srednjovjekovnu i osmansku dimenziju, već i kasnoantički prostor, gdje se po svoj prilici nalazio bar dio srednjovjekovne tvrđave.

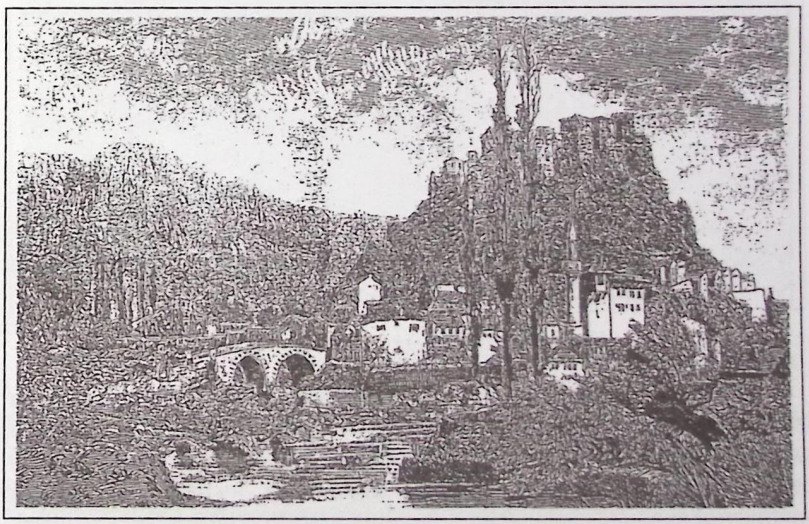

Stari crteži Vidoškog i okoline (1)

Kako se na mnogim mjestima prepoznaju slojevi nasipnog porijekla sa velikom količinom šuta, može se pretpostaviti da su ostaci srednjovjekovnog bedema većim dijelom očuvani u negativu. Ako bi se pod srećnim okolnostima otkrili tragovi podzemnog prolaza, ubrzo bi stigli i do hronoloških podataka o prvobitnom spoljnom bedemu.

Razdoblje od najmanje jednog vijeka, od polovine XIV do polovine XV vijeka, veoma je slabo dokumentovano arheološkim nalazima. Izuzetak je pronalazak negativa temelja koji bi se mogao pripisati tragovima bedemskog pojasa. Za proučavanje razvojnih faza ne može se koristiti, ponajviše zbog svoje nepotpunosti. Taj hronološki okvir privlači pažnju istorijskih zbivanja XIV i XV vijeka, budući da arheološki rezultati nisu uticali na preciznije datovanje. Nesumnjivo je u pitanju pretpostavka koja se usljed oskudnih istorijskih podataka ne može dokazati.

Stari crteži Vidoškog i okoline (2)

Sa osmanskom epohom ostvaren je zamašan graditeljski poduhvat na izgradnji Donjeg grada i popravci gornje i srednje fortifikacije. Da li je Donji grad flankiran još ponekim, dosad neuočenim odbrambenim elementom, do danas je ostalo nepoznato. U cjelini grad nema dosljednu paralelu ni srednjovjekovnim ni osmanskim rješenjima XIV-XIX vijeka. Stiče se utisak da konfiguracija terena na padini predodređuje ublažavanje strmine, tako da

su prilazi kapijskim kulama bili znatno pogodniji. U samoj unutrašnjosti je smanjen nagib, a međuprostor je popunjen zemljanim nasipom ograničenim unutrašnjim podzidima. Da bi se očuvali već formirani sokaci, ojačani su nasipanjem, što je u skladu sa zahtjevima artiljerijske tvrđave. Tako je gornji bedem dobio novu vanjsku oblogu sa skretanjem prema istoku.

U obliku u kome je očuvan, Vidoški predstavlja jedinstveno rješenje, kako na bedemskom pojasu, tako i na pojedinim kulama. Punoća odbrambenih postrojenja svrstavaju grad među one sa najrazvijenijim fortificiranjem u BiH.

Poređenjem očuvanih zidova uočena je težnja ka usavršavanju forme i načina odbrane, a primijenjeni model, ostvarenje graditelja različitih epoha. Predviđanjem sistematskog arheološkog istraživanja, Vidoški bi dobio još važnije podatke o etapnosti izgradnje i razvoja, a naročito dosad gotovo nepoznatog srednjovjekovnog embrija. Opadanje odbrambene moći Vidoškog dolazi do punog izražaja u prvoj polovini XX vijeka, kada je prepušten minimalnom održavanju i postepenom razgrađivanju.

Nekadašnjem velikom strateškom sistemu neophodan je odgovarajući plan istraživanja i obnove, što bi bilo od velike koristi zbog zaustavljanja procesa propadanja ove izuzetno prostrane spomeničke cjeline.

Dr. Aleksandar RATKOVIĆ

GRAD VIDOŠKI
Prilog istraživanju i obnovi

Zaključak

Grad Vidoški je u srednjem vijeku ulazio u sastav župe Dubrava, a od 1475-77. pripada Blagajskoj nahiji. Među Kosačinim gradovima, Vidoški zauzima važno mjesto.

Današnje stanje očuvanih zidova pokazuje da je u osmanskoj epohi znatnije proširen i obnovljen.

Sve do završetka arheoloških radova, pogrešno se smatralo da je većim dijelom srednjovjekovno ostvarenje. U osmanskoj epohi su preduzeti najveći graditeljski poduhvati i to u više građevinskih faza. Na osnovu istorijskih i fortifikacijskih saznanja, Vidoški se ubraja među najznačajnije i najprostranije gradove BiH.

Odbrambene vrijednosti Vidoškog zahtijevaju svestraniji pristup istraživanju i obnovi, pogotovo onaj koji se odnosi na zaštitu bedema i kula.

Dr. Aleksandar RATKOVIĆ

DIE BURG VIDOŠKI
Ein Beitrag der Untersuchung und dem Wiederaufbau

Zusammenfassung

Die Burg Vidoški war im Mittelalter im Rahmen der Dubravapfarre, und vom 1475 - 1477 gehörte dem Bezirk Blagaj. Unter den Kossatschas-Städten nimmt Vidoški eine wichtige Stelle ein.

Der heutige Stand des aufbewahrten Mauerwerks zeigt, dass es in der Osmanenzeit bedeutend erweitert und wiederaufgebaut wurde.

Bis zur Beendigung der archeologischen Arbeiten, wurde unrichtig gehalten, dass es gröstenteils ein mittelalterliches Bauwerk war. In der Osmanenepoche wurden die grössten Bauunternehmungen vorgenommen, und zwar in mehreren Bauphasen. Aufgrund historischer- und Fortifikatonsermittlungen, zählt Vidoški zu den bedeutendsten und weitgeräumigsten Burgen in Bosnien und Herzegowina.

Die Verteidungswerte von Vidoški erfordern einen allumfassenden Zutritt dem Untersuchen und Wiederaufbau, besonders dort, wo er sich auf die Beschützung vom Mauer-und Turmwerk bezieht.